

УДК 378.011.3 – 051:78]:39:008

Надія ГОЛУБИЦЬКА

викладач кафедри теорії та методики музичної освіти,
хорового співу і диригування факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна
e-mail: nadijkaqo@gmail.com

ЕТНОПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЯК СИСТЕМА І ЦІЛІСНІСТЬ

У статті в контексті системного підходу розглянуто компонентну структуру етнопедagogічної культури майбутнього вчителя музики. На основі аналізу наукової літератури розкрито характерні особливості системного підходу та великих систем, зокрема: наявність багатьох елементів, цілісність, взаємодію складових, функціонування міжкомпонентних зв'язків. Визначено зовнішню та внутрішню сторони функціонування етнопедagogічної культури як цілісної системи. Зовнішня сторона функціонування етнопедagogічної культури окреслена як елемент системи педагогічної культури вчителя музичного мистецтва. Внутрішня сторона визначена в якості цілісної системи, яка інтегрує в собі інтелектуально-ціннісний, комунікативно-деонтологічний та креативно-діяльнісний структурні компоненти, що знаходяться у динамічних взаємовідносинах і взаємозв'язках.

Ключові слова: системний підхід, система, етнопедagogічна культура, вчитель музичного мистецтва, етнопедagogічне мислення, етнопедagogічна свідомість, етнопедagogічна діяльність, українська народна деонтологія, креативність, український музичний фольклор.

На сучасному етапі національного відродження української освіти та культури пріоритетного значення набуває формування інтелектуального та культурного потенціалу майбутніх учителів як найвищої цінності нації. Нагальна необхідність підготовки нової генерації педагогічних кадрів, зокрема вчителів музичного мистецтва, здатних у своїй професійній діяльності забезпечити невіддільність шкільної освіти від національного ґрунту, її опору на історію рідного народу, прилучити учнів до пластів народної творчості, вимагають формування особистості педагога-музиканта, спрямованої на збереження національної ідентичності в царинах музичної культури, педагогічної освіти та науки.

Відповідь на означені виклики полягає не просто в залученні до процесу фахового навчання глибинного потенціалу української етнопедagogіки з її багатим ціннісним базисом і яскравою палітрою етнопедagogічних методів і засобів, а у формуванні в майбутніх учителів музики етнопедagogічної культури, що дозволить вільно оперувати означеними методами і засобами, спиратися на систему цінностей українського народу під час фахової діяльності.

Мета статті – теоретично обґрунтувати й визначити компонентні складові етнопедagogічної культури майбутнього вчителя музики як цілісної системи. Дослідження, науково-теоретичне обґрунтування й визначення компонентних складових етнопедagogічної культури майбутніх учителів

музичного мистецтва вимагає застосування відповідного напрямку в спеціальній методології педагогічної науки, на базі якого можна було б найбільш ефективно здійснити подальше формування досліджуваного феномену. До такого напрямку, на нашу думку, належить системний підхід. Адже саме цей підхід за висловом С. Гончаренка «... спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків та зведення їх у єдину теоретичну картину» [2, 423].

Застосування системного підходу під час окреслення компонентних складових етнопедagogічної культури майбутніх учителів музичного мистецтва забезпечує дослідження структури цього феномену з позицій цілісності. Залучення системного підходу дозволяє виявити усі можливі міжкомпонентні та міжфункціональні зв'язки, не заперечуючи певне абстрагування визначених структурних компонентів та функцій.

Під час дослідження компонентних складових етнопедagogічної культури майбутніх учителів музичного мистецтва на системний підхід спиралась Сюй Дзяюй, [8] та Л. Северинова [7]. О. Хоружа, розглядаючи зміст етнопедagogічного мислення, проблематика якого є похідною від проблематики етнопедagogічної культури, також у своєму дослідженні базувалась на системному підході, що включав етнопедagogічне мислення як структурний елемент у цілісну систему етнопедagogічної культури [9].

Проблематика системного підходу як важливого напрямку в спеціальній методології наукових досліджень загалом і педагогічних досліджень зокрема була розроблена й висвітлена у роботах Р. Аюфа, С. Архангельського, А. Берга, В. Беспалько, Р. Берталанфі, Н. Вінера, С. Гончаренка, У. Р. Ешбі, Ф. Корольова, Л. Мазеля, В. Ніколаєва та ін. С. Гончаренко визначив завданням системного підходу «...розробку методів дослідження й конструювання складних за організацією об'єктів як систем» [2, 423].

Ф. Корольов у своїй науковій праці «Системний підхід і можливості його застосування у педагогічних дослідженнях» розробив, теоретично обґрунтував і визначив ряд ознак і рис великих систем, що включають: цілісність як найважливішу характерну особливість системи; обов'язкову взаємодію складових системи; функціонування певних міжкомпонентних зв'язків тощо [3].

О. Хоружа, узагальнюючи характерні властивості системного підходу, визначає такі ознаки складних систем, як наявність багатьох елементів, певні зв'язки і відношення між означеними елементами, що обумовлюють цілісність системи у цілому. Дослідниця, розглядаючи проблему етнопедагогічного мислення, вказує на зовнішню та внутрішню сторони функціонування педагогічних об'єктів-систем у контексті системного підходу. Зовнішня сторона функціонування таких об'єктів-систем дозволяє розглядати їх в якості конкретних елементів більшої системи. Внутрішня ж сторона передбачає наявність у таких педагогічних об'єктів-систем власних компонентних складових, що, у свою чергу, утворюють цілісну систему [9].

З огляду на вищезазначене, зовнішня сторона функціонування етнопедагогічної культури у контексті системного підходу дозволяє розглядати досліджуваний феномен в якості елемента більшої системи – системи педагогічної культури вчителя музичного мистецтва як загальної «...сукупності досягнень в галузі навчання і виховання» у контексті розвитку суспільно-педагогічної думки й практики [2, 349]. Внутрішня ж сторона функціонування етнопедагогічної культури у контексті системного підходу передбачає наявність у досліджуваного феномену власних компонентних складових, що забезпечують утворення багатовимірної, цілісної, динамічної системи.

В. Ніколаєв, підходячи до визначення етнопедагогічної культури вчителя з позицій внутрішньої сторони застосування системного підходу, визначив цей феномен в якості складної багатовимірної системи, що інтегрує в собі єдність етнопедагогічної свідомості, етнопедагогічного мис-

лення та етнопедагогічної діяльності як трьох компонентних складових [6].

Погоджуючись із науково-теоретичним обґрунтуванням змісту етнопедагогічної культури вчителя, проведеного В. Ніколаєвим, слід зауважити, що з метою більш детального й цілісного розроблення компонентної структури досліджуваного феномену доцільно було б уточнити визначення компонентних складових.

Категорії «етнопедагогічне мислення», «етнопедагогічна свідомість» і «етнопедагогічна діяльність», окреслені В. Ніколаєвим як компонентні складові етнопедагогічної культури вчителя, у свою чергу, стали предметом окремих наукових досліджень. Зокрема, проблематиці етнопедагогічного мислення присвячено дослідження О. Хоружої «Методичні засади формування етнопедагогічного мислення майбутнього вчителя музики» [10]. Отже, визначаючи етнопедагогічну культуру як складну систему, враховуючи необхідність ретельного розкриття взаємодії усіх її складових, ми вважаємо за доцільне врахувати у формулюваннях визначень структурних компонентів, з одного боку, більшу деталізацію й конкретизацію порівняно із формулюваннями, створеними В. Ніколаєвим, з іншого провести певні узагальнення.

Розглядаючи сутність понять «етнопедагогічна свідомість» і «етнопедагогічне мислення», визначених В. Ніколаєвим в якості першого і другого компонентів етнопедагогічної культури, слід зауважити про взаємозв'язок категорій «свідомість» і «мислення», про що свідчать відповідні словникові визначення. Зокрема «Український педагогічний енциклопедичний словник» визначає свідомість як «властивий людині спосіб ставлення до світу через суспільно вироблену систему знань, закріплених у мові», що «виникає тільки в суспільстві» [2, 415]. У той же час, О. Брушлінський, визначаючи поняття «мислення» стверджує про «...соціально обумовлений, пов'язаний із мовленням психічний процес ... узагальненого відображення дійсності в ході її аналізу і синтезу ...» [1, 41]. О. Леонтьєв вказує на властивість мислення давати «...знання про істотні властивості, зв'язки та відношення об'єктивної реальності ...» [5, 140].

Аналіз вищенаведених та інших трактувань понять «свідомість» і «мислення» дозволяє констатувати, що обидві категорії корелюють між собою не тільки у частині інтелектуального відображення реальних процесів оточуючого світу, зв'язку із мовленням, але й у частині мотиваційних процесів, зокрема, цілеутворення під час діяльності тощо. З огляду на вищезазначене, досліджуючи сутність першого компоненту етнопедагогічної

культури майбутнього вчителя музичного мистецтва, доцільно, на нашу думку, об'єднати категорії «етнопедагогічна свідомість», що являє собою високий інтелектуальний рівень науково-теоретичного узагальнення народної педагогіки [6], і «етнопедагогічне мислення» як вищу форму пізнавальної і перетворюючої активності особистості, що забезпечує її відповідність культурним, духовним і психологічним ознакам виховного ідеалу української етнопедагогіки на основі історично сформованої системи цінностей власного народу [11].

Саме система цінностей педагогіки українського народу складає базис етнопедагогічної культури, що протягом тисячоліть підсумував досвід виховання та навчання підростаючого покоління, створивши феномен паритету землеробського та козацького виховних ідеалів. Отже ми вважаємо за доцільне визначити в компонентній структурі етнопедагогічної культури майбутнього вчителя музики такий компонент, який відповідає за розумове засвоєння системи цінностей українського народу. Таке засвоєння сприятиме складному інтелектуальному процесу щодо перетворення в свідомості майбутнього вчителя музики означеної системи цінностей у систему твердих переконань із подальшою побудовою на цій основі принципових засад фахової діяльності вчителя музичного мистецтва. З огляду на вищезазначене, перший структурний компонент етнопедагогічної культури майбутнього вчителя музики доцільно визначити як інтелектуально-ціннісний.

Подальше дослідження компонентної структури етнопедагогічної культури майбутнього вчителя музики пов'язано безпосередньо із змістом української народної етнопедагогіки, що включає українську народну педагогічну деонтологію як важливий чинник комунікації між учасниками навчально-виховного процесу на базі гуманних відносин. Українська народна педагогічна деонтологія вивчає не тільки правила поведінки вчителя на уроці музичного мистецтва, але й взаємні відносини в середині педагогічного колективу, спілкування вчителя із учнями, а також школярів між собою. Педагогічна комунікація, що базується на українській народній деонтології, передбачає взаємну повагу й розуміння учасників навчально-виховного процесу, особливу повагу до старших, доброзичливість, милосердя, співчуття тощо. На думку В.Коротеевої, «ідеї народної педагогічної деонтології учні сприймають як закон життя» [4, 10]. Таким чином, другий структурний компонент етнопедагогічної культури майбутнього вчителя музики, що відповідає за базування педагогічної комунікації між учасниками навчально-виховного процесу на гуманних взаємовідно-

синах, доцільно визначити як комунікативно-деонтологічний.

Переходячи до дослідження третього компоненту етнопедагогічної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва, пов'язаного із етнопедагогічною діяльністю, ми спиралися на визначення В.Ніколаєва, який окреслює її як свідому цілеспрямовану діяльність, направлену на етнопедагогічне виховання підростаючого покоління [6, 28].

Специфіка професійної діяльності вчителя музичного мистецтва, що в інструментарії синтезує музичну педагогіку і українську народну педагогіку, вітчизняний музичний фольклор, українське і світове музичне мистецтво, актуалізує креативну сторону означеної діяльності. Зміст професійної діяльності вчителя музичного мистецтва, що включає музично-педагогічну, музично-виконавську, музично-теоретичну, етнопедагогічну, виховну, просвітницьку діяльність тощо, вирізняються яскраво забарвленим креативним характером. Адже всі без виключення вищезазначені види діяльності вимагають від вчителя музичного мистецтва здатності до креативного, нестандартного і оригінального їх поєднання у процесі розв'язання проблемних ситуацій навчально-виховного процесу як під час комбінованого уроку музичного мистецтва, так і в позаурочній діяльності.

С. Гончаренко визначає креативність як «... здатність привносити щось нове в досвід, породжувати оригінальні ідеї в умовах розв'язання або постановки нових проблем, ... а також формулювати гіпотези відносно недостаючих елементів ситуації» [2, 243].

Гнучке сполучення музично-педагогічної, музично-виконавської, музично-теоретичної, етнопедагогічної, виховної, просвітницької діяльності у процесі роботи в загальноосвітній школі вимагає також креативного підходу до створення і впровадження відповідного методичного забезпечення. Причому етнопедагогічна діяльність, яка оперує таким потужним засобом етнопедагогіки, як український музичний фольклор, з його опорою на імпровізаційність, варіативність музичного матеріалу, значно підсилює креативну сторону методичного забезпечення за рахунок синкретичного впливу на художньо-естетичні смаки та ідеали дітей та молоді.

Привнесення креативних елементів у зміст професійної діяльності вчителя музичного мистецтва за рахунок етнопедагогічної діяльності здійснюється:

- шляхом застосування таких форм етномузичної діяльності, як імпровізація, варіювання музичного матеріалу, самостійне створення музичних зразків, спрямованих

- на творчий розвиток особистості під час формування етнопедагогічної культури;
- шляхом розвитку творчої уяви та фантазії під час вирішення етнопедагогічних задач навчально-виховного процесу методами і засобами української народної педагогіки;
- шляхом створення оригінального методичного забезпечення на основі цілеспрямованого долучення методів і засобів української етнопедагогіки до загальнопедагогічних методів і засобів мистецького навчання.

З огляду на вищезазначене, третій структурний компонент етнопедагогічної культури майбутнього вчителя музики доцільно визначити як креативно-діяльнісний.

Таким чином, залучення системного підходу дозволяє визначити етнопедагогічну культуру майбутнього вчителя музичного мистецтва в якості цілісної системи, яка інтегрує в собі інтелектуально-ціннісний, комунікативно-деонтологічний та креативно-діяльнісний структурні компоненти, що знаходяться у динамічних взаємовідношеннях і взаємозв'язках.

Список використаних джерел

1. Брушлинский А.В. Психология мышления и проблемы обучения / А.В.Брушлинский. – М.: Знание, 1983. – 94 с
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 519 с.
3. Королев Ф.Ф. Системный подход и возможности его применения в педагогических исследованиях / Ф.Ф. Королев // Советская педагогика. – 1970 – №9. – С.39-45
4. Коротеєва В.О. Науково-педагогічні основи вивчення української народної педагогіки в вузі (в трьох частинах). Частина перша / В.О. Коротеєва – Миколаїв, 1994. – 116 с.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. 2-е изд. /Алексей Николаевич Леонтьев. /- М.: Политиздат, 1977. – 303 с.
6. Николаев В.А. Теория и методика формирования этнопедагогической культуры учителя: Автореферат дисс. на соискание учен. степени доктора пед. наук: 13.00.01/ Николаев Валерий Александрович. – М., 1998. – 40 с.
7. Северинова Л.И. Формирование этнопедагогической культуры будущего учителя музыки в процессе профессиональной подготовки: Автореферат дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13. 00. 08. «Теория и методика профессионального образования» / Л.И. Северинова. – Воронеж, 2006. – 24 с.
8. Сюй Дзяюй. Методичні засади етнокультурної підготовки майбутніх учителів музики у процесі фахового навчання: Автореферат дис. на здобуття вченого ступеню канд. пед. наук: спец. 13. 00. 02. «Теорія та методика музичного навчання» / Дзяюй Сюй. – Київ, 2016. – 20 с.
9. Хоружа О.В. Компонентна структура етнопедагогічного мислення майбутнього вчителя музики / О.В.Хоружа // Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: Зб. наук. праць / Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції “Гуманістичні орієнтири мистецької освіти” 22-24 квітня 2009 р. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – Випуск 7 (12). – С. 116-122.
10. Хоружа О.В. Методичні засади формування етнопедагогічного мислення майбутнього вчителя музики: Автореферат дис. на здобуття вченого ступеню канд. пед. наук: спец. 13. 00. 02. «Теорія та методика музичного навчання» / Олена Вікторівна Хоружа. – Київ, 2010. – 21 с.
11. Хоружа О.В. Сутність етнопедагогічного мислення майбутнього вчителя музики в контексті мистецької освіти / О.В. Хоружа // Педагогіка і психологія професійної освіти: Науково-методичний журнал №5. – Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2008. – С. 147-156.

References

1. Brushlynskyi A.V. Psykholohyia myshlennyia y problemy obuchenyia / A.V.Brushlynskyi. – М.: Znanye, 1983. – 94 s
2. Honcharenko S.U. Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk. Vydannia druhe, dopovnene y vypravlene. – Rivne: Volynski oberehy, 2011. – 519s.
3. Korolev F.F. Systemnyi podkhod y vozmozhnosty eho pryumenenyia v pedahohycheskykh yssledovaniakh / F.F. Korolev // Sovetskaia pedahohyka. – 1970 – №9. – S.39-45
4. Koroteieva V.O. Naukovo-pedahohichni osnovy vyvchennia ukrainskoi narodnoi pedahohiky v vuzi (v trokh chastynakh). Chastyna persha / V.O. Koroteieva – Mykolaiv, 1994. – 116 s.
5. Leontev A.N. Deiatelnost. Soznanye. Lychnost. 2-e yzd. /Aleksi Nykolaevych Leontev. /- М.: Polytyzdat, 1977. – 303 s.
6. Nykolaev V.A. Teoryia y metodyka formirovaniya etnopedahohycheskoi kultury uchytelia: Avtoreferat dyss. na soyskanye uchen. stepeny doktora ped. nauk: 13.00.01/ Nykolaev Valeryi Aleksandrovych. – М., 1998. – 40 s.
7. Severynova L.Y. Formyrovanye etnopedahohycheskoi kultury budushcheho uchytelia muzyky v protsesse professyonalnoi podhotovky: Avtoreferat dyss. na soyskanye uchen. stepeny kand. ped. nauk: spets. 13. 00. 08. «Teoryia y metodyka professyonalnoho obrazovaniya» / L.Y. Severynova. – Voronezh, 2006. – 24 s.
8. Siui Dziaiui. Metodychni zasady etnokulturnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv muzyky u protsesi fakhovoho navchannia: Avtoreferat dys. na zdobuttia vchenoho stupeniu kand. ped. nauk: spets. 13. 00. 02. «Teoriia ta metodyka muzychnoho navchannia» / Dziaiui Siui. – Kyiv, 2016. – 20 s.
9. Khoruzha O.V. Komponentna struktura etnopedahohichnoho myslennia maibutnoho vchytelia muzyky / O.V.Khoruzha // Naukovyi chasopys natsionalnoho pedahohichnoho univertsytetu imeni M.P. Drahomanova. Serii 14. Teoriia i metodyka mystetskoi osvity: Zb. nauk. prats / Materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii “Humanistychni oriientyry mystetskoi osvity” 22-24 kvitnia 2009 r. – K.: NPU imeni M.P.Drahomanova, 2007. – Vypusk 7 (12). – S. 116-122.

10. Khoruzha O.V. Metodichni zasady formuvannya etnopedahohichnoho myslennia maibutnoho vchytelia muzyky: Avtoreferat dys. na zdobuttia vchenoho stupeniu kand. ped. nauk: spets. 13. 00. 02. «Teoriia ta metodyka muzychnoho navchannia» / Olena Viktorivna Khoruzha. – Kyiv, 2010. – 21 s.
11. Khoruzha O.V. Sutnist etnopedahohichnoho myslennia maibutnoho vchytelia muzyky v konteksti mystetskoï osvity / O.V.Khoruzha // Pedahohika i psykhohihiia profesiinoï osvity: Naukovo-metodychnyi zhurnal №5. – Lviv: Natsionalnyi universytet "Lvivska politekhnikha, 2008. – S. 147-156.

Голубицкая Н.А. Этнопедагогическая культура будущих учителей музыкального искусства как система и целостность

В статье в контексте системного подхода рассмотрено компонентную структуру этнопедагогической культуры будущего учителя музыки. На основе анализа научно-теоретической литературы раскрыты характерные особенности системного подхода и больших систем, в частности: наличие многих элементов, целостность, взаимодействие составляющих, функционирования межкомпонентных связей. Определены внешнюю и внутреннюю стороны функционирования этнопедагогической культуры как целостной системы. Внешняя сторона функционирования этнопедагогической культуры обозначена как элемент системы педагогической культуры учителя музыкального искусства. Внутренняя сторона определена в качестве целостной системы, которая интегрирует в себе интеллектуально-ценностный, коммуникативно-деонтологический и креативно-деятельностный структурные компоненты, которые находятся в динамических взаимоотношениях и взаимосвязях.

Ключевые слова: системный подход, этнопедагогическая культура, учитель музыкального искусства, этнопедагогическое мышление, этнопедагогическое сознание, этнопедагогическая деятельность, украинская народная деонтология, креативность, украинский музыкальный фольклор.

Golubitskay N. The ethnopedagogical culture of future teachers of musical art as a system and integrity

In the article in the context of the systematic approach the component structure of the ethnopedagogical culture of the future teacher of music is considered. On the basis of the analysis of scientific literature, the characteristic features of the system approach and large systems are revealed, in particular: the presence of many elements, integrity, the interaction of components, the functioning of interconnection bonds. The external and internal aspects of the functioning of ethnopedagogical culture as an integral system are determined. The external aspect of the functioning of ethnopedagogical culture is outlined as an element of the system of pedagogical culture of the teacher of musical art. The internal side is defined as a holistic system that integrates intellectual-value, communicative-deontological, and creative-activity structural components that are in dynamic relationships and interconnections.

Key words: system approach, system, ethnopedagogical culture, teacher of musical art, ethnopedagogical thinking, ethnopedagogical consciousness, ethnopedagogical activity, Ukrainian folk deontology, creativity, Ukrainian folk music.

Стаття надійшла до редколегії 12.05.2018